

KOXLEAR IMPLANTAT BOLALARDA OG'ZAKI NUTQNI IDROK ETISHNI O'RGANISH VA RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK USULLAR

Haqberdiyev Jamoliddin Abdug'affor o'g'li
Jizzax davlat pedagogika instituti
"Maxsus pedagogika" kafedrası o'qituvchisi
e-mail: haqberdiyevjamol1992@gmail.com
telefon: +998915667255

Annotatsiya:Maqolada Koxlear implantatsiyadan keyin kar bolalarni og'zaki nutqini muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, aloqa ko'nikmalarini rivojlantirish, zamonaviy asbobdan foydalangan holda atrofdagi tovushlarni va nutqni eshitish qobiliyatini rivojlantirish, og'zaki nutqni rivojlantirish uchun kuzatish va eksperiment usullar, shuningdek bolaga va uning oilasiga pedagogik-psixologik qo'llab quvvatlashga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar:Koxlear implantant, reabilitatsiya, nutqiy protsessor, lokalizatsiya, chastota, integratsiya, vizual tafakkur, LittleEARS kundaligi.

Mahalliy va xorijiy maxsus pedagogika va psixologiya o'z rivojlanishining barcha bosqichlarida etarli pedagogik ta'sir ko'rsatish usullarini asoslash uchun eshitish qobiliyati zaif bolalarning psixologik xususiyatlarini o'rganishga katta ahamiyat berdi [1].

V. I. Lubovskiy, T.V. Rozanova, L.I. Solntsev ta'kidlaganidek usullarning har biri aniq maqsadlarda va o'rganilayotgan ob'ektning xususiyatlarini hisobga olgan holda qo'llaniladi.Maxsus psixologiyada, umuman, bolalar va tarbiya psixologiyasida bo'lgani kabi, individual va guruhli psixologik eksperiment, kuzatish, faoliyat mahsulotlarini o'rganish, anketalar, proyektiv usullar, testlar, o'quv eksperimenti, shartli refleks usullari ham qo'llaniladi[3].

T.G. Bogdanova kuzatish usuli va psixologik eksperiment usulini eshitish nuqsonlari bo'lgan bolalarning ruhiy xususiyatlarini o'rganishning asosiy usullariga bog'ladi. Yordamchi usuliga - faoliyat mahsulotlarini tahlil qilish usuli, test usuli, anketalar va boshqalar.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni maxsus o'rganishda Pedagogika va psixologiya bo'yicha kuzatish usuli asosiy usul hisoblanadi, chunki eshitish qobiliyatini yo'qotishi tufayli bola bilan aloqa qilishning cheklanishi tufayli boshqa usuldan foydalanish qiyin.

Tashqi komponentlarni kuzatish mumkin bo'lgan faoliyat jarayonlariga: o'yinning xususiyatlari va undagi nutqdan foydalanish, individual nutq harakatlari, shu jumladan nutqning leksik, grammatik va fonetik tuzilishining xususiyatlari (bu ayniqsa eshitish qobiliyati buzilgan shaxslarni o'rganishda muhim ahamiyatga ega); mimika va imo-ishoralarning o'ziga xosligi [2].

CI bo'lgan bolani o'rganish sharoitida kuzatish usuli ham faol qo'llaniladi va nafaqat o'qituvchilar, psixologlar va nutq terapevtlari, balki bolaning eng yaqin muhiti bilan ham bog'lanadi. Med-El (Lyuksemburk, Avstriya) mutaxassislari jamoasi yaratdilar: LittleARS sinov batareya modullari bo'lgan "LittleARS Child Activity Diary", "LittleARS My Diary". Batareya eshitish apparatlari va koxlear implantlar (CI) yordamida eshitish qobiliyati buzilgan bolalarning eshitish rivojlanishini baholash uchun mo'ljallangan. Kundalik - bu bolalarda nutqdan oldingi eshitish rivojlanishini hujjatlashtirishning yana bir usuli. LittleARS test batareyasi bilan MED-EL yosh va maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni tushunishni rivojlantirishni baholash usullarini ishlab chiqishda ishtirok etadi.

“Mening LittleARS kundaligi” farzandingizning eshitish, nutq va til rivojlanishi haqida ma'lumot to'playdi. Kundalik ota-onalarga o'z farzandlarini kuzatib borish va bolaning rivojlanishi haqida ma'lumotni imo-ishora tili o'qituvchisi, nutq terapevti va boshqa mutaxassislar bilan bo'lishish uchun mo'ljallangan. Shuning uchun u CIni ulash va o'rnatishdan keyingi birinchi yil davomida bolaning rivojlanishini baholash uchun vosita sifatida ishlatilishi mumkin. Kundalik yordamida ota-onalar farzandining rivojlanishi haqida surdopedagog va audiolog bilan ma'lumot almashadilar. Bu bolaning eshitish-nutq reabilitatsiyasi va CI protsessor sozlamalarini optimallashtirishga yordam beradi. CI bilan og'rikan bolaning eshitish, nutq va til rivojlanishini kuzatish jarayonida ota-onalarning ishtiroki ota-onalarga CIni tezda tushunish va qabul qilishga yordam berishi muhimdir.

Psixologik eksperiment yana bir muhim tadqiqot usuli hisoblanadi. Tajriba tadqiqotchining faol aralashuvi bilan tavsiflanadi, u inson xatti-harakatlaridagi bir yoki bir nechta shartlarni asta-sekin o'zgartiradi va sodir bo'lgan o'zgarishlarni tuzatadi.

Eshitish qobiliyati buzilgan maktabgacha yoshdagi bolalar bilan psixologik eksperimentlarni rejalashtirishda bir nechta muhim fikrlarni hisobga olish kerak. Ko'rsatmalarni yetarli darajada tushunishni ta'minlash kerak, chunki bola noto'g'ri berilgan og'zaki ko'rsatmalarni tushunmasligi yoki tushunmasligi mumkin. Buning uchun T. G. Bogdanova ko'rsatmalarni tushuntirishda aniqlikdan foydalanishni, ko'rsatishni, ularda maslahatlar mavjud emasligiga alohida e'tibor berishni taklif qiladi.

Shuni ta'kidlash kerakki, tadqiqotchi bola bilan muloqot qilish vaziyatiga tushib qolgan holda, uning xatti-harakatiga beixtiyor ta'sir qilishi mumkin. CI dan keyin maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlash jarayonida ushbu xususiyatni ko'rib chiqishga arziydi, chunki ular eshitadigan tengdoshlariga qaraganda ko'proq tavsiya etiladi, kattalarga yo'naltirilgan [2].

Shuningdek, taqqoslanadigan sub'ektlar guruhlarini tanlashga ehtiyotkorlik bilan yondashish kerak. Bolani tarbiyalash va o'qitish uchun shart-sharoitlarni aniqlash kerak: maktabgacha ta'lim muassasasiga tashrif tashkil etilganmi, bola qaysi turdagi maktabgacha ta'lim muassasasiga tashrif buyuradi - umumiy turi,

nutqi, eshitish qobiliyati zaiflar uchun. Eshitish buzilishining vaqti va darajasi: eshitish qobiliyatining yo'qolishi yoki karlik, o'tkazuvchan yoki sensorinöral eshitish qobiliyati, nutq paydo bo'lishidan oldin yoki keyin. Eshitish qobiliyatini yo'qotish sabablarini ko'rib chiqing, qoldiq eshitish va og'zaki nutqning rivojlanish darajasi, u gapiradigan nutq turlari (immo, og'zaki, og'zaki, yozma, taktil) haqida ma'lumot to'plang.

Muayyan bolaning ota-onasida eshitish qobiliyatining mavjudligi yoki yo'qligini aniqlang. Kar bolalar va eshitadigan bolalarning aqliy rivojlanishini taqqoslashda guruhlar qat'iy ravishda yoshga qarab tanlanishi kerak, keyin ma'lumotlarni taqqoslash eng to'g'ri bo'ladi [3].

O'qitish eksperimentining asosiy uslubiy printsiplari - bu vazifani bajarishda bolaga ko'rsatiladigan bosqichma-bosqich, qat'iy cheklangan yordam berishdir. Yordam axborot mazmuni darajasi, ya'ni umumiy ko'rsatmalardan aniqroq va batafsilroq ko'rsatmalarga o'tish, etkazib berish vaqti kabi sohalarida farqlanadi. Bolaga to'g'ri natijaga erishish uchun zarur bo'lgan yordam miqdori baholanadigan ko'rsatkich bo'lib, "uning proksimal rivojlanish zonasi" ning kengligini belgilaydi. Asosiy vazifa o'quv yordami bilan o'zlashtirilgach, shunga o'xshash topshiriq taqdim etiladi, ammo pedagogik psixologning yordami ko'rsatilmaydi. O'rganilgan harakat rejimini o'tkazish imkoniyatini tekshirish mavjud. Asosiy usullar bilan bir qatorda anketa usuli qo'shimcha usul sifatida ishlaydi. Asosan, sub'ektlarning ota-onalariga umumiy amnestik ma'lumotlarni to'plash, oilalardagi iqlim holati, oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlari, oila a'zolarining uyda va undan tashqarida eng tanish faoliyati to'g'risida savollar bilan anketalar beriladi.

Ota-onalar, o'qituvchilar, o'qituvchilarni so'roq qilish usuli maktabgacha yoshdagi bolaning rivojlanish darajasi va xususiyatlarini baholash uchun samarali hisoblanadi. Bola uzoq vaqt davomida doimiy ravishda shug'ullanadigan ota-onalar va o'qituvchilar uzoq vaqt davomida har kuni yoki muntazam ravishda rivojlanish dinamikasini kuzatish va shu bilan eng muhim ma'lumotlarni olish imkoniyatiga ega bo'ladilar [3].

Maktabgacha yoshdagi bolalarni o'rganish uchun kar psixologiyasida qo'llaniladigan usullarning o'ziga xosligi nutqning sekin va o'ziga xos rivojlanishi bilan bog'liq. V.I.Lubovskiy ushbu toifadagi bolalar orasida u bilan bog'liq nuqsonlari bo'lgan ko'plab bolalar mavjudligiga e'tibor qaratadi, shuning uchun ulardan bolani to'g'ridan-to'g'ri tekshirishdan oldin amnestik ma'lumotlarni to'plash so'ralgan.

Anamnez quyidagi ko'rsatkichlarni o'z ichiga olishi kerak: oilaviy xususiyatlar, homiladorlik va tug'ish qanday o'tganligi, tug'ilgan paytdan boshlab bolaning haqiqiy holatiga o'tgan barcha kasalliklar to'g'risidagi ma'lumotlar, mutaxassislar tomonidan kuzatilgan bolaning psixofizik rivojlanishi to'g'risidagi ma'lumotlar, ota-onalar, oila, o'qituvchilar va o'qituvchilar, oxirgi tibbiy ko'rik va uning natijalari, joriy ta'lim yo'nalishi bo'yicha ma'lumotlar. Taqdim etilgan barcha ma'lumotlarni hisobga olgan holda, mutaxassis ikkilamchi, uchinchi darajali

nuqsonlarning mavjudligi, ijtimoiy-pedagogik e'tiborsizlik holatining mavjudligi yoki yo'qligi haqida xulosa chiqarishi mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati.

1. Леонгард, Э. И. Неслышащие дети в мире слышащих [Текст]/ Э. И. Леонгард // Особый ребенок: исследования и опыт помощи. – 1998 – №1. – С. 104 – 108.
2. Богданова, Т. Г. Сурдопсихология [Текст] / сост. Т. Г. Богданова. – М. : Академия, 2002. – 224 с.
3. Лубовский, В. И. Общие и специфические закономерности психического развития аномальных детей [Текст] / В. И. Лубовский // Дефектология. – 1971. – № 4. – С. 15 – 19.
4. Akramova, H. (2018). Didactic Foundations of Labor Activity for Children with Intellectual Disabilities. *Eastern European Scientific Journal*, (6).
5. Akramova, X. (2019). Peculiarities of the labor activity of mentally retarded pupils. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(6).
6. Akramova, X. (2020). Методика формирования общих трудовых навыков у умственно отсталых учеников через компьютерные мультимедийные программы. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1-7.
7. Akramova, X. (2020). Социально-педагогическая работа с детьми дошкольного возраста. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
8. Akramova, X. (2020). Замонавий мультимедиа воситаларидан фойдаланиш-муваффакият гарови. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1-5.
9. Muzaffarova, X. (2020). Логопедик машғулотларда болалар сўз бойлигини ошириш бўйича тавсиялар. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
10. Muzaffarova, X. (2020). Dudaqlanish va uni korreksiyalash bo'yicha olib boriladigan logopedik ishlar: Хотин-қизларнинг фан, таълим, маданият ва инновацион технологияларни ривожлантириш соҳасидаги ютуқлари 2019 йил 17-18 май 305 бет. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
11. Muzaffarova, X. O'qitish jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalalari. *Bola va Zamon jurnal. T*, (2-2019).
12. Muzaffarova, X. (2020). Kar bolalarda og'zaki nutqni shakllantirish. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
13. Temurova, G. (2020). O 'YIN–ESHITISHIDA NUQSONI BO 'LGAN BOLALARNING NUTQIY QOBILIYATLARINI FAOLLASHTIRISH OMILI SIFATIDA. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
14. Muzaffarova, X. (2020). Dudaqlanuvchi bolalar bilan olib boriladigan logopedik-korreksion ishlarni to 'g 'ri tashkillashtirish usullari. *Архив Научных Публикаций JSPI*.

15. Haqberdiyev, J. (2021). MAXSUS MAKTAB-INTERNATDA KOKLEAR IMPLANTLI BOLALARDA NUTQIY MULOQOTNI SHAKLLANTIRISH. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (2).
16. Muzaffarova, X. (2020). Maxsus maktab internatlarda olib boriladigan korreksion tarbiyaviy ishlarning mazmuni. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
17. Muzaffarova, X. (2021). Ақли заиф болаларни ташхислаш ва уни амалга оширишга қўйиладиган талаблар. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (1).
18. Музаффарова, Х. (2020). ОКВЧИЛАР САВОДКСОНЛИГИНИ ОШИРИШДА ДИДАКТИК ОЙИН В.А. МАШКЛАРНИ ТАНЛАШ ТЕХНОЛОГИЯСИ. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
19. Axrorova, S. (2020). HOZIRGI ZAMONDA AUTIZMLI BOLALARNING TA'LIM-TARBIYA MUAMMOSI . *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1(75).
извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/6485
20. Axrorova, S. (2020). Медико-педагогические и психологические основы подготовки детей с синдромом аутизма к социальной жизни. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1(74).
извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/6488
21. haqberdiyev, jamoliddin. (2020). THE IMPORTANCE OF MODERN TECHNICAL DEVICES IN THE DEVELOPMENT OF HEARING. *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1(64).
извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/6183
22. haqberdiyev, jamoliddin. (2020). БОЛАЛАРНИНГ МАКТАБГА ПСИХОЛОГИК ТАЙЁРГАРЛИГИ МАСАЛАЛАРИ . *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1(70).
извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/6303
23. haqberdiyev, jamoliddin. (2020). THE IMPORTANCE OF COCHLEAR IMPLANT IN THE EDUCATIONAL SYSTEM OF CHILDREN WITH HEARING DISORDERS . *Архив Научных Публикаций JSPI*, 1(80).
извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/6742
24. haqberdiyevjamoliddinMAXSUSMAKTAB - INTERNATDAKOKLEARIMPLANTLIBOLALARDANUTQIYMULOQOTNIS HAKLLANTIRISHZamonaviyta'limdapedagogikavapsixologiyafanlari2021-09-30<https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2631>
25. haqberdiyevjamoliddin"KOKLEAR IMPLANTATSIIYADAN KEYIN BOLA QANDAY REABILITATSIIYAGA MUHTOJ?"Zamonaviyta'limdapedagogikavapsixologiyafanlari<https://ppmedu.jspi.uz>
26. haqberdiyevjamoliddin, mannonovanozimaNUTQNING KECHIKISHIGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR VA UNI BARTARAF ETISH YO'LLARIZamonaviyta'limdapedagogikavapsixologiyafanlari

27. Haqberdiyev, J. (2021). MAXSUS MAKTAB -INTERNATDA KOKLEAR IMPLANTLI BOLALARDA NUTQIY MULOQOTNI SHAKLLANTIRISH. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, (2). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2631>
28. JamoliddinHaqberdiyev, KOXLEAR IMPLANTATSIYADAN KEYIN BOLANI REABILITATSIYA QILISH MASALALARI , Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 1 (2020): Journal of Pedagogy and psychology in modern education<https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2631>
29. JamoliddinHaqberdiyev, ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ЗАДЕРЖКУ РЕЧИ И ПУТИ ЕЕ УСТРАНЕНИЯ , Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 1 (2021): Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari<https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2631>